

Jazyk odovzdáva jedincom skúsenosti a poznatky (wiedzę) minulých pokolení.

3. Jazyk vplýva na „úroveň“ abstraktnosti a všeobecnosti myslenia (str. 228 až 231).

Pokiaľ ide o vplyv jazyka na poznanie, Schaff pripúšťa, že jazyk v určitom zmysle modifikuje („tvorí“) náš obraz skutočnosti. Jazyk vplýva i na spôsob nášho vnímania. Treba zdôrazniť, že v rámci marxistickej teórie odrazu nadobúdajú tieto výroky iný význam a interpretáciu ako v teóriách, v ktorých boli pôvodne formulované. „Najdôležitejším prvkom, charakterizujúcim aktívnu úlohu jazyka v poznaní, je vplyv pojmového aparátu daného jazyka... na možnosti a spôsoby kladenia problémov...“ (str. 235). Pôvodcom tejto myšlienky je K. Ajdukiewicz. Je to jedna zo základných myšlienok krajného konvencionalizmu. Napriek tomu, že Schaff bol snáď najostrejším kritikom Ajdukiewiczových filozofických názorov, nezdráha sa prevziať túto myšlienku do marxistickej gnozeológie a povýšiť ju dokonca na najdôležitejší princíp teórie o aktívnej úlohe jazyka v poznávacom procese. Ale zároveň kritizuje jazykový relativizmus, podľa ktorého rôzne jazykové systémy podmieňujú natoľko odlišné poznania, že sú navzájom nepreložiteľné. Podľa Schaffa možno ktorýkoľvek jazyk preložiť na ľubovoľný iný jazyk. Odvolá-

va sa pritom na skutočnosť, že jazyky sa vyvíjajú. Je to prehnané a čudne zdôvodnené tvrdenie. Schaff tu buď veľmi voľne operuje s pojmom jazyka, alebo jazyk, ktorý sa vyvinul z nejakého iného jazyka, pokladá za totožný s pôvodným jazykom.

Záverčná časť práce obsahuje niekoľko poznámok o vplyve jazyka na stav a rozvoj kultúry.

Schaff nevenoval v recenzovanej práci rovnakú pozornosť všetkým problémom. Veľa problémov skôr nastoľuje, než rieši, veľa riešení skôr naznačuje, než podrobne rozvádza a zdôvodňuje. Niektorým termínom by neškodilo presnejšie vymedzenie, niektorým tvrdeniam presnejšia formulácia. Ale príliš pedantný prístup ku všetkým tézam a tvrdeniam by nebol spravodlivý. Schaff totiž niekedy pôvodné formulácie dodatočne upravuje a vylepšuje v novom kontexte. Možno preto niektoré veci do omrzenia opakuje.

Marxistická gnozeológia získava Schaffovou prácou užitočný a potrebný prínos. Nie je to prínos s nárokmi na nespornosť a úplnosť v každom bode danej problematiky — na to je Schaffova práca koncipovaná príliš naširoko — ale je to prínos veľmi podnetný, schopný vyvolať plodnú a vecnú teoretickú diskusiu.

Pavel Cmoroj

HLADANIE ROZMEROV ĽUDSKOSTI

Príliš dlhá absencia otázok a riešení okolo konkrétneho spôsobu života našej mládeže spôsobila, že kniha Ernsta Fischera *Problémy mladej generácie* (Vydavateľstvo Mladé letá, Bratislava 1964, strán 184) stala sa výnimočne vyhľadávanou a veľa sa o nej diskutuje. Aj keď sa autor vyslovene „zaoberá problémami mladej generácie v hospodársky vysoko vyvinutých krajinách kapitalistického sveta“, podobnosti, no najmä podnety, ktoré tu nachádzame, sú hodny zamyslenia i preventivity socialistickej praxe. Lebo skúmať vnútor-

ný svet mládeej generácie, určovať jej špecifickosť znamená v určitom zmysle hľadať rozmery ľudskosti človeka blízkej budúcnosti, odkrývať tajomstvo perspektívy ľudského rodu. Možno síce namietnuť, že rozhodujúcou je predsa sociálna väzba a model človeka v nej bude určený. Teda akosi na spôsob naprostej osudovej determinácie vývoja spoločnosti, kde sa človek nachodí už len vo výsledku a len málo, alebo vôbec, pri jej určovaní, vytváraní a zároveň aj sebarealizácii. Aplikovanie je potom náramne dogmaticky jednoduché. Napríklad:

narodili sa a vyrástli v socializme, a tak sú mládežou socialistickou. A keďže socializmus je najhumánnejšou a najprogressívnejšou spoločnosťou, taká je i jeho mládež. Raj, ale aj jeho anjeli sú v takomto ponímaní skutočne na dosah ruky.

V rozličných obdobiach sa podstatne mení i sám obsah toho, o čom filozof premýšľa. Preč je obdobie, ktoré v marxistickej filozofii hľadalo len reprodukovanie tej istej základnej idey, boja materializmu s idealizmom a vyvodzovanie stereotypných postojov z celého bohatstva ľudského myslenia a vývoja generácií. Fischer sa prikláňa k tomu typu filozofa, ktorý má učiť človeka žiť i zomrieť, viesť ľudí k láske, k múdrosti, výrazne odlišovať ilúzie od pravdy. Ako autor všestranne vzdelaný vystupuje v *Problémoch mladej generácie* i ako literát a znalec literatúry. Tým vlastne dvakrát vstupuje do svojej knihy: raz ako filozof. Vznikla tak svojrázna forma voľnej filozofickej eseje, ktorá poskytla myšlienke onen žiadúci zvltný a pohyblivý priestor, na ktorom sa kladú z rozličných strán viac otázky ako odpovede, čítajú prognózy, stavajú nároky. Rozsah je potom v tieni obsahu, myšlienka hľadá slovo, a nie naopak. Pravdu má asi Voltaire, ktorý hovorí, že všetky štýly sú dobré okrem nudných.

Fischer-estetik a Fischer-básnik zvolil si v literárnych postavách 18. a 19. storočia reprezentantov typického buričstva mladosti, aby viedol genézu až k dnešnej vlne mladej generácie, odkryl jej špecifičnosť v protiklade, ale aj v analógii. Lebo mladost ako biologická kategória bude mať vždy aj spoločné symptómy, odlišné budú však črty mladej generácie ako spoločenskej kategórie. Zaujíma ho, prirodzene, viac tá druhá, to najmenlivejšie, ale i najpodstatnejšie, na čo možno vplývať, usmerňovať, vytvárať podmienky, aby sa spelo radikálnejšie k dôstojnej humanite, odstraňovala dezintegrovanosť osobnosti, lámal krunier ľahostajnosti a pod pokrývkou hesiela a beztvárnosti určil živý výraz jednotlivca i kolektívov.

Takzvaná generácia citovosti (Rousseau, Werther) vyvolaná do života tými, ktorým cit i slzy boli úplne cudzie v období bezohľadne sa rozvíjajúcej akumulácie kapitalizmu, nastavuje proti týmto formám života naivnú, ale úprimnú myseľ, obnažené srdce. Jej revolta buduje na slobode individua proti spoločnosti, ktorá ho obmedzuje. Jej bezhraničná nádej vystupuje proti úzkym hraniciam buržoáznej skutočnosti. Po nej sleduje autor osudy romantickej generácie, generácie nielen revolučného gesta, ale i činu (Byron). Mala jednu obrovskú prednosť mladosti. Vedela sa vyhnúť známej smiešnosti, vynikať cnosťou vtedy, keď má právo a môže vynikať láskou. Ďalšie generácie majú už viac prúdov i názvov, vodcov i hrdinov. Sú príliš diferencované, i keď stále dosť výrazné (nihilisti, expresionisti, surrealisti, futuristi).

Najväčšiu pozornosť venuje autor povojnovej generácii. Fischer-filozof nadviazal svoje vývody tam, kde pred ním skončil svoju únavnú prácu sociológ. Podklady využil prekvapujúco. Možno mu vyčítať ich nedostatočnosť, nesúrodosť, a najmä nesytematickosť. Konečne, i v dobrom, usporiadanom systéme nemusia sa zrodit' podnetné myšlienky. V tomto prípade sa zrodili v napätí, kde kritický duch borí sústavy, poučky a chápe sa látky ako zápasu s myšlienkou. Vznikajú problémy, problémy mladej generácie vo svete kapitálu, ktoré sú však v nejednom ohľade veľmi príbuzné problémom mladých na celom svete.

Čo má spoločné povojnová generácia? Východiská. Žije vo vysoko organizovanej, industrializovanej spoločnosti. Delba práce, automatizácia rodí dezintegráciu osobnosti, atomizáciu záujmov. Ich hierarchia nie je však gradovaná. Všetdné a každodenné berie pričasto vrch nad životne dôležitým a celoživotne určujúcim. „Tvár generácie po roku 1945 je nejasná a súčasne mnohoznačná,“ konštatuje autor. Prízrak odcudzenia dolieha na mladú generáciu v plnej sile. Je dôsledkom degradovania človeka z účelu na prostriedok. To, „čo bolo v období romantizmu výtržnosťou jednotlivca.

je dnes rozšírené masovo“ (chuligánstvo), pravda, dodajme, že romantický „výtržník“ búril sa v mene veľkoleposti a humanity, kým jeho moderný dedič v mene malichernosti a na úkor humanity. Ideály stratili na cene, ciele zakrpateli. Človek sa zmietal v drádoch „upírov“ — tovarov, po ktorých neuhasína smäd a zhon. Život človeka na jeho samotnom konci dá sa vyčíslíť v korunách. Je to plod modernej spoločnosti v jeho zápornom vývoji, ktorý je prevažujúci. Má však i on svoje zdravé, ľudské jadro, ktoré pri zmenených spoločenských podmienkach je pripravené vydať i pozitívnu úrodu. Spočíva práve v mládeži, v mladom študentovi, v mladom robotníkovi, ktorý si uvedomil svoju solidárnosť s bojujúcou triedou. Žiaľ, úskalia tohto uvedomenia sú v kapitalistickom konjunkturálnom svete príliš veľké a súvislosti stále neprehľadnejšie. Boj o mladého robotníka „je azda najtvrdší a najzávažnejším bojom vo vývine Európy“.

Prácu uzaviera kapitola nazvaná *Perspektívy*. Je konfesiou marxistu-humanistu o budúcnosti ľudského rodu, o pozitívnom vyriešení si svojich bytostných otázok, akými sú oslobodenie práce, víťazstvo človeka v súťaži s dokonalosťou stroja, súvislosti slobody so zodpovednosťou a postavenie Európy pri tomto vývoji. I nadhodená otázka tolerancie a myšlienky o dialógu ako najdemokratickejšej forme ľudskej komunity v zápase o väčší priestor pre človeka sú úlohou avantgardy mladej generácie.

Spomenuli sme, že problém mládeže je svetovým problémom a na prelome epoch nutný. I u nás skúsenosti z posledných rokov prekonalí mnohé ilúzie. Je akosi príznačné, že o mládeži diskutuje kde-kto, len nie tí, o ktorých je reč. Mládež sama žije často mimo týchto problémov. Aj mládež je plodom našich pomerov, ilúzií, úspechov i neúspechov, je živým štruktúrovaným organizmom, je procesom. Netreba si zastavovať cestu k skúmaniu tohto procesu. Dnešná mladá generácia stojí uprostred obdobia kritického prehodnoco-

vania. Zažila v plnej miere na školách i v organizáciách to, čomu hovoríme obdobie kultu osobnosti. Neidealizuje si obklopujúcu ju skutočnosť, ako to robila jej predchodkyňa — dnes stredná generácia. Tvorí si prirodzenou cestou svoj model životného štýlu, a niet sa čo diviť, ak odmieta strohé zošňurovanie a zužovanie tohto štýlu len na politické aspekty, pričom sa nedoceňujú ďalšie stránky a rozmanitosti rozvoja osobnosti. Preceňuje sa najmä racionalisticko-osvietenský prístup a nedoceňuje sa napr. stránka citová.

Vieme, že dnešná mladá generácia sa znateľne líši od tzv. strednej generácie. Vyrástla v iných podmienkach. Kým jej predchodkyňa zažila kórejskú vojnu, Február, má politické skúsenosti z prvopočiatočných bojov pri výstavbe zariadenia a socializmus chápe tiež ako svoj tvorivý čin, jej smena sa na ňom už nepodielala. Je pre ňu v pravom zmysle slova zdedeným priestorom a nestal sa ani miestom jej seberealizácie. Starému typu svázaka vyhovoval aj systém práce a výchovy v škole a organizáciách. Dnes je tento spôsob už prežitým tak, ako by vyvolal bujnú veselosť starý typ svázaka rokov päťdesiatych pred očami dnešných príslušníkov mladej vlny. Zmenili sa i záujmy — oproti nášmu vkusu strednej generácie, vkusu masových podujatí objavuje sa požiadavka väčšej intimity, obľubujú sa tzv. malé formy, v kultúre, zábave i politike. Spôsobili to i poznanie a život v onom deformovanom období kultu, keď často presila organizovanosti a obklopovanie sa inštitúciami od iskričiek až po politické organizácie javila sa skôr ako účel, a nie ako prostriedok demokratických vzťahov medzi ľuďmi.

Rozšírené možnosti života, rozmanitosť voľby budú stavať i našu mládež čoraz viac do svetla problémov — paradoxov: mladá generácia môže byť tým viac neslobodná, čím viac možností môže voliť, bude masovo konzumovať kultúru a bude tým viac „nekultúrnejšia“, zmiznú problémy existenčné a ona bude nadhadzovať problémy existenciálne, život v kolektive

bude si pýtať doplnok v intimite, alebo naopak, človek i v zástupe môže byť úplne sám... Objednávka pre filozofický prí-

stup skúmania týchto javov mládeže socializmu dozrela.

Michal Kolárik

KNIHA O SPOLOČENSKEJ PODSTATE UMENIA

Bulharský teoretik Atanas Natev si položil vo svojej knihe *Umenie a spoločnosť* (preložila Z. Koláriková, vydalo Vydavateľstvo politickej literatúry v Bratislave roku 1964, strán 353, cena Kčs 20,—) úlohu prispieť k osvetleniu špecifičnosti umenia. S objaviteľskou odvahou si nastoluje „kolumbovské“ otázky: Čo je umečenie? V čom spočíva jeho špecifičnosť? Vari preto, že Natevova práca nemá dostatočné historické zázemie, jeho prístup k týmto otázkam je charakterizovaný až príliš veľkou sebadôverou. Svoju knihu buduje na poznaní umeleckoteoretickej práce v Bulharsku, v Sovietskom sväze, čiastočne v socialistických krajinách. Takzvaná buržoázna teória umenia má tú základnú vlastnosť, že je jednoducho „buržoázna“. No pritom sa nedá povedať, že Natev patrí k včerajškovým vulgarizátorom. Naopak, v jeho knihe presvitá úsilie o priame, nekonvenčné až lapidárne uchopenie pravdy o problémoch toľkokrát zahmlievaných. Svoju štúdiu koncipuje ako bezprostredný príspevok do diskusie, ktorá o podstate umenia prebehla v minulých rokoch v teórii umenia socialistických krajín. Pritom nechce trpieť obvyklými predsudkami schematicov, ktorí pre zotrúvanie na určitých obmedzujúcich teoretických pozíciách majú veľmi pokrivený alebo zastretý pohľad na umeleckú tvorbu iného rodu, než na akú im dáva licenciu ich teória. U Nateva sú napr. takéto sympatické formulácie: „Pred šiestimi-siedmimi rokmi (bolo to podstatne dávnejšie, pozn. M. V.) žiadali niektorí naši autori od impresionistov, aby sa so spätnou platnosťou stali realistami, a keďže nemohli minulosť opraviť, vyhlásili impresionizmus za „imperialistické umenie“ a uvalili naň ideové „tabu“ (str. 23). Alebo: „Socialistická tvorba znesie, podporuje a ešte väčšmi bude podporovať rozličné štý-

ly. Nenanucuje jednu jedinú umeleckú tradíciu“ (str. 24). Žiaľ, tento chápaný vzťah si osvojila marxistická umenoveda na základe vlastných zlých skúseností zatiaľ len vo vzťahu k dávnejšej minulosti. Vzťahy k nedávnej minulosti a súčasnosti zostávajú dosiaľ nevyjasnené, pretože ešte vždy sa tu zamiňa a mieša „realistický“ vkusový postoj k umeniu a sociálno-výchovné požiadavky naň s teoretickými postulátmi materialistickej estetiky. Natev sa pokúša definovať dnešné stanovisko marxistickej teórie umenia takto: „Socialistická spoločnosť dáva určitú prednosť realistickému umeleckému dedičstvu bez toho, že by sa vzdávala skutočných výtvarných aj ostatných umeleckých smerov“ (str. 22). To, podľa Nateva preto, lebo „skutočné umelecké prednosti realistického odrazu vyniknú len v porovnaní s ostatnými prejavmi umenia. Inými slovami, od estetiky sa vyžaduje, aby najprv definovala umeleckú špecifickosť, ktorou sa vyznačuje každé umenie. Až potom sa prejavia špecifické umelecké možnosti realizmu“ (str. 23—24).

Natevova teoretická požiadavka — pravda, nijako nie nová, i keď ju neškodí znovu pripomenúť — smeruje k zdôrazňovaniu zákonitostí umenia ako celku. Teoretická definícia umenia „nesmie sa obmedziť na zvláštnosti jednotlivého umeleckého smeru, hoci aj toho najplodnejšieho“ (str. 33). Pochopiteľne, lebo len tak možno hovoriť o všeobecnej teórii umenia. Natevovu požiadavku celkovosti treba však rozšíriť v tom zmysle, že definícia umenia nemôže budovať nielen na určitom umeleckom smere (napr. realizme), ale ani na určitom umeleckom druhu (napr. próze), ako sa to dialo v období vulgarizácie a dogmatizmu. Z teoretického hľadiska podstata vulgarizácie a dogmatizmu v umení spočívala